

Osvrti i prikazi

Jana Škrgulja

Jacqueline Balen, Đakovo - Franjevac, kasno bakrenodobno naselje, u: *Musei Arcaeologici Zagrabiensis Catalogi et Monographiae*, Vol. VII, AMZ 2011.

U seriji Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu, kao sedma u nizu objavljena je monografija dr. sc. Jacqueline Balen naslova »Đakovo – Franjevac, kasno bakrenodobno naselje«. To je ujedno i druga autoričina knjiga u ovoj seriji (prva je bila »Sarvaš: neolitičko i eneolitičko naselje«, *Musei Archaeologici Zagrabiensis Catalogi et Monographiae*, Vol. II, 2005), a što je još važnije, monografija je rezultat terenskoga istraživanja i na njemu izgrađene autoričine doktorske disertacije. Naziv monografije odmah otkriva najvažnije – ime, odnosno položaj lokaliteta i ono što je na njemu istraženo.

Položaj Franjevac postao je arheološki intrigantan s početkom zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi autoceste Selim – Osijek – Svilaj, na dionici Osijek – Đakovo, a istraživalo se između stacionaža 60 + 150 i 60 + 600. Ukupna istražena površina iznosi 36000 m². Ministarstvo kulture naručilo je istraživanja koja su izvršena pod ravnanjem ekipe Arheološkoga muzeja u Zagrebu s voditeljicom dr. sc. Jacqueline Balen, a financirale su ih Hrvatske autoceste.

Monografija je rezultat multidisciplinarnoga rada stručnjaka koji bi morao biti pokazatelj za kvalitetnije i obuhvatnije objave arheoloških istraživanja. Pritom je autorica na sebe preuzela najveći dio posla, ali je odgovorno i znanstveno ispravno raspodijelila različite segmente istraživanja i obrade materijala na svoje kolege koji su, svaki u svome području, pomogli izgraditi cjelokupnu sliku istraženoga nalazišta. Svakako je to svijetli primjer suradnje struke. Naime, često smo imali priliku svjedočiti situaciji da se egoizam, na štetu znanstvenih otkrića, stavlja u prvi plan, što ovdje, dakako, nije slučaj.

Na početku, dr. sc. Jacqueline Balen predstavlja ekipu koja je surađivala pri stručnim radovima, a nastavlja položajem i opisom nalazišta. Tako doznajemo da se ono nalazi jugoistočno od Satnice Đakovačke, na gredi koja se proteže u smjeru sjeveroistok–jugozapad i koja je, s južne strane, omeđena niskim vodoplovnim područjem. Autorica naglašava da je riječ o

jednoslojnom nalazištu s horizontalnom stratigrafijom te da je kulturni sloj, najvjerojatnije, bio uništen poljoprivrednom obradom.

Na nalazištu Đakovo – Franjevac zabilježeno je 1040 stratigrafskih jedinica koje predstavljaju slojeve, zapune i ukope jamskih objekata. Najveći broj jama činili su objekti bez nalaza keramike, a osobito su česte bile rupe od stupova i kolaca ispunjene rahlom, smeđom zapunom, kao i manji, izduženi objekti s ljepom i tragovima ugljena u zapuni.

Autorica donosi zaključak da se na nalazištu Đakovo – Franjevac nalazilo veće pretpovijesno naselje kao i srednjovjekovno naselje te navodi da je obrada srednjovjekovnog naselja tema diplomskoga rada Anite Ivanković.

Slijedi, vrlo detaljno predstavljen, katalog pretpovijesnih objekata koji za svaku stratigrafsku jedinicu zabilježava broj zapune i broj ukopa koje prate fotografija, crtež, položaj jame u kvadratnoj mreži, početna i završna dubina jame, boja jame (Munsell soil colour chart), dimenzije jame, nalazi pronađeni u zapuni te, ukoliko je u jami dokumentirano više zapuna, za svaku jamu broj stratigrafske jedinice, boja i nalazi.

Nadalje, autorica obrazlaže svoju tezu o postojanju kasno brončanodobnog (kostolačkog) naselja na položaju Franjevac. Ono spada među veća istraжена naselja u Hrvatskoj i ima važnu ulogu u sagledavanju kostolačke kulture. Veći broj nalaza pripada onima nepokretne prirode, a to su: višecilijasti objekti, jame, kanali i stupovi. Kako u zapunama stupova nije pronađen pokretni arheološki materijal, autorica nije mogla sa sigurnošću zaključiti jesu li ti stupovi pripadali pretpovijesnim ili srednjovjekovnim objektima. Posebno spominje kanaliće preostale od samostojećih drvenih ograda, koje su većim dijelom bile postavljene u južnome dijelu istraжена površine nalazišta, a pretpostavlja se da su mogle služiti za štavljenje kože. Duboke jame najčešće su služile kao spremišta hrane koja su naknadno mogla biti prenamijenjena u otpadne jame ili mjesta za sahranjivanje pokojnika ili životinja. Dr. sc. Balen također upozorava na činjenicu da se, zbog nedostatka stupova oko ukopanih objekata i nedostatka pronađenih ognjišta ili tragova peći u njima, ni za jedan ukopani objekt ne može tvrditi da je stambeni. Posebno ističe dva objekta koji veličinom odudaraju od ostalih objekata (to su SJ 160 i 161 te SJ 876 i 877). Njih, također, ne okružuju rupe od stupova, a obilježava ih postojanje više jamskih prostora koji su nejednake veličine i dubine. Autorica zaključuje da takvi objekti nikako nisu mogli biti stambeni i navodi vrlo proturječne navode o zemuničkom načinu stanovanja koje izlažu različiti autori. Dr. sc. Balen smatra da su neki od velikih jamskih objekata služili za vađenje gline, a jednom (SJ 160 i 161) pripisuje kultnu namjenu. Naime, uz objekt je pronađena jama, prvotno korištena kao spremište hrane, a sekundarno iskorištena za ukop čovjeka i dvije životinje. U samom su objektu, u dva odijeljena jamska prostora, pronađena dva ukopa lubanje. Iako je u nekoliko jamskih objekata pronađeno vatrište, autorica smatra da su pripadali radnim, a ne stambenim objektima.

Slijedi obrada keramike koja čini najveći postotak ukupnoga broja pronađenog pokretnog materijala. Ona determinira kostolačku kulturu. Prevladava keramika dobre kvalitete, tamnijih tonova, a površina može biti glačana, djelomično uglačana, glatka (mat) ili gruba koja je, ujedno, i najbrojnija. Izdvojeni oblici su zdjela, lonac, šalica i čaša koji su najčešće izrađivani tupim alatima ovalnoga ili kružnoga presjeka.

Slijede poglavlja koja obilježavaju suradnju autorice s koautorima: »Glačane kamene alatke« Jacqueline Balen i Hrvoja Posilovića, »Cijepane kamene izrađevine« Maje Bunčić, »Rezultati analize PIXE spektroskopijom« Milka Jakšića i »Biljni ostaci: preliminarno izvješće« Kelly Reed. Osteološku analizu životinjskih ostataka napravili su Zdravka Hincak i Damir Mihelić, analizu ljudskog koštanog materijala Ivor Janković u suradnji s Petrom Rajić Šikanjić, a analizu kućnog

ljepa Hrvoje Posilović. Svatko od njih detaljno je i pregledno predstavio rezultate svoje obrade i istraživanja.

U zaključnim razmatranjima autorica preciznije predstavlja kostolačku kulturu kroz njezin prvi spomen, geografsko rasprostiranje, usporedbu s drugim kulturama, problematiku periodizacije te spominjanje utjecaja znanstvenika na saznanja o kostolačkoj kulturi i naglašava radove Nikole Tasića. Posebnu pozornost posvećuje apsolutnom datiranju kulture gdje za područje Hrvatske navodi rezultate dobivene za nalazišta Vučedol – vinograd Streim i Đakovo – Franjevac. Dobiveni rezultati s nalazišta Đakovo – Franjevac (cca. od 3300 do 2700 g. pr. Kr.) navode autoricu da prihvati mišljenje Dubravke Nikolić o istovremenome trajanju badenske i kostolačke kulture (iako iznosi i svoja neslaganja s njom), a također zaključuje djelomično preklapanje vučedolske i kostolačke kulture.

Nadalje, Jacqueline Balen piše o naseljima kostolačke kulture te zaključuje da postoje određena pravila u odabiru lokacije za podizanje naselja. Većinom je riječ o manjim i nekoliko većih naselja koja su mogla kontrolirati šire područje, a sva su podignuta uz veće ili manje vodotokove. U slavonsko-srijemskom području podizana su na prirodnim uzvisinama u blizini rijeka. Kao i na nalazištu Đakovo – Franjevac, kod većine prevladava horizontalna stratigrafija. Autorica također navodi problematiku rjeđeg tipa naselja, onih tel tipa i tu spominje Vukovar i Sarvaš te se detaljnije dotiče njihove problematike. Naglašava položaj vinograd Streim na kojem je izdvojen samostalni kostolački horizont. Na kraju poglavlja posvećenog naseljima, autorica navodi i druge lokalitete, s područja trase autocesta, koji su sadržavali tragove kostolačkih naselja, ali, na njima su, nažalost, obuhvaćeni samo dijelovi, a ne cijela naselja. Prema tome, autorica nije mogla preciznije odgovoriti na pitanje organizacije naselja kostolačke kulture.

Monografiju završavaju vrlo dragocjena poglavlja posvećena pokapanju, materijalnoj ostavštini i privredi. Izuzetna otkrića ljudskih i životinjskih ukopa, bogatstvo keramičkih nalaza te predstavljanje privrede u kojoj su primarnu snagu držale zemljoradnja te, uz nju, lov i saku-pljaštvo, ne dopuštaju sažimanje ovih poglavlja u nekoliko rečenica.

Autorica završava otvaranjem novih pitanja. Osobito se to odnosi na kronološka pitanja suživota badenske i kostolačke kulture. Za traženje odgovora dr. sc. Jacqueline Balen odmah daje i soluciju, a to je revizija svih poznatih kostolačkih i badenskih nalazišta te detaljan pregled terena popraćen suvremenim tehnikama istraživanja. Suvremenost i sklonost multidisciplinarnosti u cilju potpunijih znanstvenih spoznaja pokazatelji su dubine i ozbiljnosti koju autorica pokazuje u svome radu.

Rezimirajmo: monografija Đakovo – Franjevac sadržava 290 stranica podijeljenih na 16 poglavlja, koje su popraćene CD-om koji sadrži priloge (prilog 1: plan lokaliteta, prilog 2: biljni ostaci, prilog 3: životinjske kosti), monografiju Đakovo – Franjevac u PDF-u te kartu nalazišta Đakovo – Franjevac, također u PDF-u). Naglašen je suvremen pristup istraživanju i obradi podataka koji bi morao postati norma, a još se više to odnosi na brzu i sveobuhvatnu objavu istraživačkoga, znanstvenoga rada autorice koji bi trebao biti uzor znanstvenome radu arheologa uopće.